

בהם, שני מקוואות אחד יש בו ארבעים סאה ואחד שאין בו, נפל לאחד מהן ואין ידוע לאיזה מהן נפל, ספיקו טהור, מפני שיש לו במה יתלה.

גרסינן בעירובין פרק קמא¹⁴⁵ ובנדה פרק בתרא¹⁴⁶, אמר רבי יצחק, דבר תורה, כלומר מהלכה למשה מסיני, שהרי שיעורין חציצין ומחיצות הלכה למשה מסיני, רובו ומקפיד עליו חוצץ, מיעוטו אינו חוצץ אף על פי שמקפיד, וגזרו חכמים על רובו ואינו מקפיד גזירה משום רובו המקפיד, וכן גזרו על מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד. פירש רבנו שלמה¹⁴⁷ דרובו רוב שערו קאמר, שבנדה מביאה על עניין שיער, שאומר שם נימה אחת קשורה חוצצת מפני שמהודקת יפה, שתים אינן חוצצות, ואמר רבי יוחנן אין לנו שתהא חוצצת אלא אחת, ואמר רבי יצחק שאם רוב שערו קשור אחת אחת ומקפיד עליו חוצץ. ורבנו חננאל פירש¹⁴⁸ דהוא הדין בגוף אם רוב גופו מכוסה מדבר החוצץ, וכן מוכיח בפרק הערל¹⁴⁹ גבי נכרית מעוברת שנתגיירה בנה אין צריך טבילה, שמקשה שם והאמר רב כהנא לא שנו אלא רובו אבל כולו חוצץ, ומתריך שאני עובר דהיינו רביתה, ועוד כי במסכת מקוואות¹⁵⁰ נותן שיעור בחציצת בגדים, ואין לחלק בין גוף הבגד לגוף האדם, אלא ודאי מדבר גם בגופו או בגוף הכלי אם היה על רובם דבר המקפיד עליו חוצץ, ולאחר גזירה אף באינו מקפיד.

ורבנו משה¹⁵¹ כתב, הורו הגאונים שאם רוב שערו קשור אחת אחת אף על פי שאינו

עוד
בדיני
חציצה

ר"א שטיין

פירש רבינו שלמה דרובו רוב שערו קאמר כו'. פירוש אבל בגופו מיעוטו ואינו מקפיד חוצץ.

ורבינו חננאל פירש כי הוא הדין בגוף. פירוש גם בגוף צריך רוב.

וכן מוכיח בפרק הערל כו'. פירוש דאי כפירוש רש"י הוי ליה למימר כי אמר רבי יצחק שערו, בשרו מי אמר, והתם בפרק הערל כך הסוגיא, דמקשה התם אמאי אין צריך טבילה, אילימא משום דר' יצחק דאמר רבי יצחק דבר תורה רובו ומקפיד כו', והאמר רב כהנא לא שנו אלא רובו וכו'. ושם פירש רש"י (יבמות עח, א) וזה לשונו, משום דרבי יצחק, דאמר דבר תורה רובו ומקפיד עליו חוצץ, והכא לא קפיד חציצא דהאי ולדא דרביתה הוא ולא חציצה היא, ואף על גב דאמרינן התם (עירובין ד, ב) גזרו על רובו שאינו מקפיד וכו', הכא אוקמוה אדאורייתא, הא אמר רב כהנא אבל כולו חוצץ אף על גב דלא קפיד, והכא

כולו הוא מכוסה. היינו רביתה, ולא חציצה היא. עכ"ל ר"א שטיין רש"י.

אלא ודאי מדבר גם בגופו או בגוף הכלי אם היה על רובם דבר המקפיד. פירוש גם על גופו חוצץ דווקא רובו ומקפיד, ולאחר גזירה רובו ואינו מקפיד, אבל מיעוטו ואינו מקפיד שפירש רש"י שחוצץ על הגוף אף מדאורייתא זה אינו כן, אלא אפילו מדרבנן אינו חוצץ, כך פירוש שיטת הסמ"ג. והכל מן התוספות דפרק קמא דעירובין (ד, ב ד"ה דבר תורה), ופרק בתרא דנידה מביאין בגירסא בתוספות (בנידה סז, ב לא מצאנו, אך עיי' תוס' יבמות עח, א ד"ה רובו ומקפיד). ובתוספות (עירובין שם) מקשה עוד על פירוש רש"י, וזה לשונו, ועוד אי בשער דווקא על כרחך כשנאמר למשה בסני הוצרך לומר שערו ורובו ומקפיד עליו חוצץ, אם כן שערו הוי הלכה למשה מסיני ואמאי צריך קרא לשיער, וכהאי גוונא פריך בכמה דוכתא. עכ"ל תוספות.

כשיער). ובגרי"א ס"י קצח ס"ק י כתב, שלרש"י אין חציצה פוסלת בבשר כלל. ובריטב"א עירובין ד, ב כתב שלא נתכוון רש"י כלל לומר שדין חציצה בבשר שונה מחציצה בשיער, אלא כוונתו שיש לשער רוב ומיעוט בשיער בפני עצמו ללא הבשר, כדעת הגאונים המובאת להלן. 148. סוכה ו, ב. וכן דעת תוס' והא"י הנ"ל. 149. יבמות עח, א. 150. פ"ט משנה ה-ו. 151. ה' מקוואות פ"ב הל' טו.

145. ד, ב. 146. סז, ב. 147. נדה שם. ולדעה זו בבשר אפילו במיעוטו חוצץ אע"פ שאינו מקפיד, שלא בזה נאמרה ההלכה של רובו המקפיד, כן למדו תוס' בעירובין שם ובסוכה ו, ב וביבמות עח, א בדעת רש"י. ולהבנה זו דין חציצה בבגדים יהיה כדין בשר, ולכן הקשה רבנו להלן מחציצת בגדים. ובא"י ה' נדה ס"י שסג אות ח כתב בדעת רש"י, שבבשר תמיד מקפיד אפילו במיעוטו ולכן חוצץ (ולשיטתו תירץ את הקושיה דלהלן מחציצה בבגדים, ששם אינו מקפיד במיעוטו ולכן דינו

מקפיד עליו חוצץ, אבל נראה לו ששערו של אדם כגופו הוא חשוב לענין טבילה, ואינו כגוף בפני עצמו כדי שנאמר רוב השיער, אלא אף על פי שכל שער ראשו קשור נימה נימה, אם אינו מקפיד עליו עלתה לו טבילה, אלא אם כן נצטרף לחוצץ אחר על גופו ונמצא הכל רוב גופו. עד כאן דבריו.

מקצת דיני חציצה ביארנו בהלכות נדה בספר מצות לא תעשה¹⁵², ונבאר עוד כאן מקצתן, דתניא בתוספתא¹⁵³ השירים והנומים והטבעות והקטלאות, אווצין חוצצין רופין אינן חוצצין, פירוש אווצין דחוקין. וכן בהלכות גדולות כתב שטבעת חוצצת¹⁵⁴.

אלו חוצצין

ובמסכת מקוואות פרק תשיעי¹⁵⁵ שנינו, אלו חוצצין באדם חוטי צמר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות, אבל חוטי שער אין חוצצין, שהמים באין בהן אף על פי שאינן רפין. קלקי הלב והזקן חוצצין, פירוש שיער שעליהן שנתקשר ונעשה קלקי. ובית הסתרים באשה, פירוש עד שתדיחנו תחילה מפני הזיעה¹⁵⁶. ולפלוף שחוץ לעין, ובהלכות נדה ביארנו¹⁵⁷ מפני שסתמו יבש¹⁵⁸, ורבנו יעקב¹⁵⁹ מפרש שאין חילוק בחוץ לעין בין לח ליבש. וגלד שעל גבי המכה מבחוץ, פירוש ריר היוצא מן המכה ונתייבש. ורטייה שעל בשרו, וגלדי צואה שעל בשרו, וטיט¹⁶⁰ ובצק שתחת הציפורן, וטיט היון וטיט היוצרים, וטיט הדרכים שנמצא אף בימות החמה¹⁶¹, כל אלו חוצצין, ושאר כל הטיט כשהוא לח אינו חוצץ שהרי נמחה במים, וכשהוא יבש חוצץ¹⁶².

אלו אין חוצצין

ואלו¹⁶³ אין חוצצין באדם, קלקי הראש, ובית השחי, ובית הסתרים באיש, ולפלוף שבעין, וגלד שבמכה, ולכלוכי צואה שעל בשרו, וצואה שתחת הציפורן, וציפורן המדולדלת, כל אלו אין חוצצין.

השיב רבינו יצחק בתשובה אחת, כי יבלת בכל מקום שתהיה בגוף ותבלול בעין אינן חוצצין, שהן בטליון לגוף, וכן תלתולין של בשר וכיוצא בהן, ויתרת אפילו עומדת ליחתך, ואיבר ובשר המדולדלין באדם שנינו¹⁶⁴ שאין חוצצין¹⁶⁵, ונראה אפילו עומדין ליחתך¹⁶⁶.

חציצה בדם, דיו, שרף וכו'

תניא בתוספתא¹⁶⁷ הדם והדיו והדבש והחלב ושרף תות ושקמה ותאנה¹⁶⁸, לחים אין חוצצין יבשים חוצצין, ושאר כל השרפין בין לחים בין יבשים חוצצין¹⁶⁹ מפני שהן לכלוך פירות, פירוש ודרך בני אדם להקפיד עליהן¹⁷⁰. והוא הדין בדם שנסרך בבשר, שאפילו לח חוצץ מטעם זה, וכן כתב רבנו משה¹⁷¹. אמנם בזבחים פרק כל הפסולים¹⁷² אומר שבח

[רמב, ג]

152. לאו קיא מהדורתנו עמי תקה-תקיא. 153. מקוואות פ"ו ה"ד. 154. בה"ג סי' מא עמי תלח. 155. משנה א-ב. 156. כפירוש הרמב"ם על המשנה ובהלי מקוואות פ"ב ה"ג. ובמרדכי הלי מקוואות רמז תשמז ובטור סי' קצח על שו"ע סי' ו פירשו, שהשיער שבבית הסתרים חוצץ. את דעת ר"ת (תוס' נדה סז, א ד"ה פתחה השני) הביאו רבינו בלאו קיא (מהדורתנו עמי תקי-תקיא), לפי מה שביאר המהרש"ל שם (ועיי גם בשו"ר טהרה סי' קצח ס"ק כג ד"ה מיהו בעיקר קושיית הבי"ט), שבית הסתרים עצמן חוצצין אם לא באו בהם מים. ועיי באג"מ יו"ד ח"א סי' צח ענף ג שדן בשיטת רבינו. 157. לאו קיא (מהדורתנו עמי תקטז-תקיז). 158. ספר התרומה סי' קג. 159. תוסי' נדה סז, א ד"ה ליפלוף. 160. טיט ליתא במשנה לפנינו, אלא ברמב"ם פ"ב ה"א. 161. ע"פ הרמב"ם שם. 162. ע"פ הרמב"ם שם. 163. מקוואות שם משנה ג-ד. 164. תוספתא מקוואות פ"ו ה"ה. 165. וכן גרס ה"ר"ש פ"ט מ"ד בתוספתא, אבל לגירסת הרא"ש הלי מקוואות סי' כו הם חוצצין, וכן פסקו הרמב"ם פ"ב ה"ב והטור ושו"ע סי' קצח סעי' כב, ועיי"ש בב"י. 166. מהדו"ק: התיבות המודגשות חסרות ונוספו במהדו"ב. 167. שם. 168. ברמב"ם פ"ב ה"ב ב נוסף שרף החרוב, וכ"ה בתוספתא לפנינו. 169. כן פסק הרמב"ם שם והשו"ע סי' קצח סעי' טו. וגירסת הגר"א בתוספתא בין לחין בין יבשין אין חוצצין, וכ"ה בכלבו סי' פו. ובטור שם הסתפק בדבר. 170. ע"פ היראים סי' כו. 171. שם. 172. לה, א.

הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהם בדם, והא קא הוי חציצה, לח הוא ולא הוי חציצה, אלמא אף בבשר לח אינו חוצץ¹⁷³.

שנינו במסכת מקוואות¹⁷⁴ ומביאה בפרק קמא דשבת¹⁷⁵, אלו חוצצין בכלים, הזפת והמור בכלי זכוכית. ובתוספתא¹⁷⁶ שונה זפת מור וקימוס, וקימוס דומה למור כדתניא בספרא¹⁷⁷ שלא יערב קימוס במור, וגם משם משמע דלא גרסינן החומר אלא המור גרסינן ברוב הספרים¹⁷⁸. ופירש רבנו שלמה¹⁷⁹ דווקא זפת ומור, אבל טיט ודבר אחר אינו חוצץ, לפי שנופל מאליו ואינו מקפיד. ואינו נראה לרבינו יצחק לומר כן להכשיר שאר דברים החוצצין עליו בשעת טבילה, אלא מפרש דכל שכן שאר דברים שחוצצין בכל הכלים, אלא אפילו זפת ומור שאין חוצצין בשאר כלים שדרך לזפתן, בכלי זכוכית חוצצין¹⁸⁰.

אלו
חוצצין
בכלים

הזפת והמור שהן על השולחן ועל הטבלא ועל הדרגש, אם היו נקיים חוצצין, מפני שהוא מקפיד עליהם¹⁸¹. נמצאו על בגדים, אם בגדי עם הארץ הם אם נמצאו משני צדדין חוצץ מצד אחד אין חוצץ אבל נמצאו על בגדי תלמידי חכמים אפילו מצד אחד חוצץ, מפני שהן מקפדין על מלבושיהן להיות נקי וטהור¹⁸². וזהו כדברי רבי יוסי שאומר שם¹⁸³ בנאים מצד אחד חוצץ. ולמה נקראו תלמידי חכמים בנאים, מפרש בפרק אלו קשרים¹⁸⁴ מפני שעוסקין בתורה שהיא בנינו של עולם כל ימיהם, שנאמר¹⁸⁵ אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת.

גרסינן בפרק שני שעירי¹⁸⁶, תנו רבנן את משפטי תעשו¹⁸⁷, דברים שאילמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו, ואלו הן, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים וגזל וברכת השם, ואת חוקותי תשמרו, דברים שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם, ואלו הם, חזיר ושעטנו וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח, שמא תאמר מעשה תוהו הם, תלמוד לומר אני ה', אני ה' חקקתים ואין לך רשות להרהר אחריהם.

דברי
סיומ
לעשין

יתברך ויתעלה השם הנכבד והנורא שעזרנו להשלים יסודות רמ"ח עשה שצויה אל משה בהר סיני.

173. עיי"ש בכס"מ שתירץ, שדם שנסרך שאני, וכן מפורש במנחות כא, א. 174. פ"ט מ"ה. 175. טו, ב. 176. מקוואות פ"ז ה"ב. 177. ויקרא דיבורא דחובה פ"ב פרק כב ה"ז. 178. שתי הגרסאות הובאו בפי"מ לרמב"ם שם. ועיי ברמב"ן שמות ל, כג שדן בזיהוי המור, והוכיח גם ממשנתנו. 179. שבת שם ד"ה בכלי. ומשמע בדעת רש"י שבשאר כלים גם דברים אחרים חוצצין כיון שאינם נופלים מהכלים, מפני שאינם חלקים. וכ"כ הטור ס"י רב. 180. הרמב"ם בפ"ג הל' א לא חילק בין כלי זכוכית לשאר כלים, ומשמע שבכל הכלים דוקא זפת וחמר חוצצין. 181. משנה מקוואות שם, רמב"ם שם הל' ב. 182. רמב"ם שם הל' ד. 183. מקוואות שם מ"ו. 184. שבת קיד, א. 185. ירמיה לג, כה. 186. יומא סז, ב. 187. ויקרא יח, ד.

הלכות עירובין [עשה דרבנן א]

הקדמה
למצוות
עשה
דרבנן

אחרי שסיימנו מצוות עשה של תורה נחל לבאר מצוות עשה שהם מדברי סופרים ומהם מדברי נביאים, והם חמש מצוות, מצות עירובין, מצות אבל, מצות תשעה באב, מצות מגילה, מצות חנוכה. וכבר ביארנו מצות נטילת ידים שהיא מדברי סופרים בהלכות ברכות¹.

טעם
התקנה

גרסינן בפרק שני דעירובין², אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתיקן שלמה המלך עירובין ורחיצת³ ידים יצתה בת קול ואמרה בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני⁴. והשיב רב היי גאון בתשובה אחת⁵, כי לכך לא נתקנו עד שלמה המלך, מפני שהיו כל הימים במלחמות, עד שלמה שבימיו נתן הקדוש ברוך הוא שלום בארץ. ושנינו בפרק ראשון דעירובין⁶ ארבעה דברים פטורין במחנה המלחמה, מביאין עצים מכל מקום ופטורין מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב ערובי חצרות.

רשויות
שבת
מהתורה

ועיקר תקנתו היתה מפני שמן התורה אין קרוי רשות הרבים אלא סרטיא, והיא דרך המלך ההולכת מעיר לעיר, ופלטיא, הם המקומות שחוץ לעיר רחבים מאוד שמתקבצין שם ביום השוק, וכן בתוך העיר ימצא רשות הרבים כגון שרחוב שלה רחב שש עשרה אמה⁷, שכל דברי שבת אנו למדין ממשכן ועגלות של לויים ברוחב שש עשרה אמה היו הולכין כדאמרינן במסכת שבת בפרק הזורק⁸, הילכך אין חשוב רשות הרבים בפחות מרוחב שש עשרה אמה ומפולש משער לשער ובוקעין בו שישים ריבוא⁹ כמו בדגלי מדבר, וכן פירש רבינו שלמה במסכת עירובין פרק ראשון¹⁰. וגרסינן בפרק קמא דעירובין¹¹, אמר רבה בר בר חנה ירושלים אילמלא שדלתותיה נעולות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים, ופירש שם רש"י¹², ירושלים רשות הרבים שלה מכוון משער לשער ומפולש ויש בה דריסת שישים ריבוא ורוחב שש עשרה אמה, ואילמלא שנועלין דלתותיה בכל לילה חייבין עליה בשבת משום רשות הרבים, אבל נעילת דלתות משויא לה כחצר של רבים ומערבין את כולה, וכל זמן שלא עירבו היא כרמלית ולא מחייבין עליה, והכי נמי אמרינן בפרק בתרא¹³ דירושלים כרמלית היא. עד כאן לשונו. מכל זה אתה למד כי מן התורה היה מותר להוציא מן הבתים לרחובות ירושלים, וכל שכן מן הבתים לחצר, ואפילו יש בחצר כמה בעלי בתים, מפני שהחצר רשות היחיד גמורה היא, וכן מן החצר למבוי שאינו מפולש שיש לו שלוש מחיצות, והוא רשות היחיד גמורה מן התורה.

[רמב, ד]

תקנת
שלמה

כשעמד שלמה המלך ובית דינו וראו כי היו בני אדם אומרים כיון שהבית מיוחד לאדם אחד והחצר מיוחדת לרבים ואף על פי כן מותר להוציא מן הבית לחצר, או חצר שהיא

עשה דרבנן א. בה"ג - עמ' קנט; סה"מ לרמב"ם - ליתא (ועי' שורש א); יראים - בכלל מצות שבת מצווה רעד [קב]; סמ"ק - רפב (עי' סמ"ק מהדורתנו חלק א עמ' לא ובהע' 388 שבחלק מהדפוסים הראשונים מצות שבת ומצות עירובין נפרדות רפא-רפב, ובמהדורתנו שניהם במצווה רפב ע"פ כתה"י); חינוך - ליתא. בעניין מניין מצוות דרבנן, עי' במבוא לכרך זה עמ' 9. 1. לעיל עשה כו מהדורתנו עמ' רכב-רלד. 2. כא, ב.

3. לפנינו יונטילת. 4. משלי כג, טו.
5. תשובות הגאונים שערי תשובה סי' מג. 6. יז, א.
7. עיי שבת ו, א ורש"י. 8. צט, א. בחלק מכתה"י והדפוסים 'בפרק הבונה'. 9. עיי בב"י או"ח סי' שמה על שו"ע סעי' ז, שהביא את מחלוקת הראשונים בזה. 10. ו, א ד"ה רשות הרבים. 11. ו, ב.
12. ד"ה ירושלים. 13. עירובין קא, א.